

RYTINA BITVY U PŘÍSEČNICE 17. BŘEZNA 1641 V THEATRU EUROPAEU¹

Václav Matoušek – Tereza Klečková

1. VOJENSKO POLITICKÉ SOUVISLOSTI BITVY U PŘÍSEČNICE

Švédsko zasáhlo aktivně do průběhu třicetileté války poprvé teprve v roce 1630. Své původní, poměrně úzce vymezené zájmy na obhájení dominantního postavení v prostoru Baltského moře Švédové v průběhu třicátých let postupně rozšiřovali i na oblast střední Evropy. Stranou švédských nájezdů nezůstaly ani Čechy, které se Švédové pokoušeli obsadit až do konce války opakovaně několikrát. Velmi blízko tohoto cíle byli na přelomu 30. a 40. let. Na jaře roku 1639 vpadl do Čech ze Saska generál Johann Banner a postupně ovládl téměř celou českou kotlinu. Teprve na počátku roku 1640 byli Švédové císařskými oddíly z Čech vytlačeni. Ovšem již v červnu téhož roku byla především severní polovina Čech postižena dalšími švédskými vpády. A nová vlna švédských nájezdů postihla české území koncem roku 1640.

V prosinci se generál Banner pokusil dobýt Řezno, kde se v té době odbýval říšský sněm svolaný císařem Ferdinandem III. Řezno však švédskému obléhání odolalo a Banner se proto obrátil na sever do Hofu. Odtud pořádali Švédové výpady do Chebského a Plzeňského kraje. Poté se Banner vrátil opět na jih. Počátkem února roku 1641 obsadili Švédové Furth im Wald a Cham a následně znovu vtrhli do Čech. Přepadli postupně Domažlice, Klatovy, Sušici, Strakonice, Písek, Tachov, Poběžovice, Hostouň a Horšovský Týn. Počátkem března však císař shromáždil armádu a vyslal ji směrem na Cham. Generál Banner se rozhodl k rychlému ústupu přes Čechy na sever do Saska. Prchající Švédy dostihly císařské oddíly až 17. března v Krušných horách, v prostoru hornického města Přísečnice (Pressnitz) – obr. 1 (podrobně např. in *Líva* 1955, 10; *Polišenský* 1960, 182n; *Englund* 2000, 214n).

Obr. 1. Přísečnice. Poloha lokality

2. RYTINA BITVY

(obr. 2)

Zprávu o bitvě u Přísečnice publikoval frankfurtský nakladatel M. Merian ve 4. svazku publicistického díla *Theatrum Europaeum* (*Oraeus* 1643). Text na stranách 611–612 (srv. závěrečný exkurz) doplňuje rytina o rozměrech 345×280 mm uvedená názvem: *Dispositio castrorum ad fauces Pressnizianas. Abriss des Posto zue Pressnitz dahin sich H. General Banner retirert hat, deme die kay. und Bayrische Armata unter dem befehl h. Feldmarschalckens Piccolomini und Bayr. General Freyherr Mercy nach gefolget im Martio 1641*. Rytina není signovaná, z textu se však dozvídáme, že autorem podkladů pro rytinu byl císařský inženýr C. Cappi.

Studium rytiny poněkud komplikuje skutečnost, že v letech 1969–75 byla na Přísečnickém potoce vybudována nádrž na pitnou vodu, resp. přehrada, která prostor bojiště z větší části pohřbila pod vodní hladinou (*Broža a kol.* 2005, 151–152). Uvedený nedostatek lze do jisté míry kompenzovat studiem kartografických pramenů. Základním pramenem pro rekonstrukci stavu před výstavbou přehrady pro nás

¹ Studie vznikla v rámci grantového projektu „Obraz a realita. Bojiště třicetileté války v Čechách v díle M. Meriana“ GAČR 404/06/0256 a výzkumného záměru FHS UK Antropologie komunikace a lidské adaptace MSM 0021620843.

byla Vojsko topografická mapa 1 : 10 000, stav mapování k roku 1955, tisk 1957. Sledované území se nachází na listech M-33-51-C-b-1, M-33-C-b-3, M-33-C-a-2 a M-33-C-a-4. Opory pro rekonstrukci historické situace hledáme především v 1. vojenském mapování (list 35) a 2. vojenském mapování (list W-5-V). Další cenné informace obsahuje mapa stabilního katastru Přísečnice/Pressnitz z r. 1842. Jedná se, zvláště v případě mapy stabilního katastru a 2. vojenského mapování, o mapy relativně velmi přesné, které zároveň splňují předpoklad, že zachycují krajinu ve stavu srovnatelném se stavem kolem poloviny 17. století (srv. *fototab.* 7).

2.1. Analýza rytiny

Kromě toho, že lokalita je dnes zatopena vodní nádrží, komplikuje studium rytiny ještě skutečnost příznačná pro ikonografické prameny ke třicetileté válce obecně. Tj., že kromě městečka Přísečnice není na rytině identifikován žádný další terénní objekt. Jednotlivé prvky bojové scény jsou v legendě vysvětleny velmi důkladně. Situace terénní je však komentována pouze obecnými termíny: Bohemer Waldt, Fluss, močál/rybník, zasněžený kopec, zasněžené údolí. Naše analýza proto vychází ze dvou hypotéz. Jednak z poznatku, že plány bojišť v Theatru Europaeu zobrazují krajinu sice schematicky, ale mimořádně věrohodně (srv. plány bitvy u Třebele – *Matoušek 2006* nebo plány bitvy u Jankova – *Altová – Alt – Matoušek – Šimek 2007*). Budeme proto i při studiu rytiny bitvy u Přísečnice vycházet z předpokladu, že zobrazení krajiny bojiště je relativně věrné. Druhý předpoklad vychází z písemných pramenů, které nás informují, že generál Banner ustupoval do Saska přes Kadaň. V takovém případě je velmi pravděpodobné, že jak Švédové, tak jejich pronásledovatelé přišli do Přísečnice od jihovýchodu podél Požárního potoka, přes dnes již zaniklou obec Rusová.² Základním motivem rytiny je střetnutí ustupující švédské armády s pronásledující císařskou armádou. V centru rytiny je zobrazen boj v Přísečnici, v dolní části rytiny je zobrazena sestava císařské armády, v horní části ustupující armáda švédská. Můžeme proto předpokládat, že bojiště je zobrazeno přibližně v souladu se současnou kartografickou normou, tj. dole je jih, nahoře sever.

2.1.1. Tvorba 3D modelů

Vstupní data k tvorbě modelu terénu jsme získali vektorizací vrstevnic Vojsko topografické mapy 1 : 10 000 z roku 1955, uložené v Ústředním archivu zeměměřictví a katastru v Praze. Celé území zatopené přehrady má rozlohu necelých 50 km². Ve zvoleném mapovém podkladu se nachází na styku čtyř mapových listů. Jednotlivé mapové listy jsme v celku naskenovali a provedli vektorizaci vrstevnic v programu MicroStation. Digitální model jsme poté vytvořili pomocí programu Atlas DMT, verze č. 4 pro tvorbu a úpravu digitálních modelů terénu a vytváření grafických výstupů. Výsledný model jsme doplnili o barevnou hypsometrii.

Na model jsme následně pokládali ve formě rastrů výřezy historických map. Ke správné orientaci rastrových obrazů jsme využívali polohy města Přísečnice a Jelení hory (993 m n. m), nacházející se severovýchodně od města (mimo rámec rytiny). Jako základní pramen pro rekonstrukci bojiště jsme použili podrobnou a relativně velmi přesnou mapu 2. vojenského mapování. Méně podrobnou a nepřiliš přesnou mapu 1. vojenského mapování jsme využívali pouze pro zobrazení pravděpodobného rozsahu zalesněných a odlesněných ploch (*fototab.* 8:1). Podrobně k tvorbě 3D modelů přísečnického bojiště T. Klečková (2008).

2.1.2. Dílčí prvky rytiny

2.1.2.1. Zobrazení města

Ústředním motivem rytiny je bojová scéna v Přísečnici (Bressnitz). Jedná se o typickou simultánní kompozici, charakteristickou pro válečnou ikonografii třicetileté války. Ve spodní části bojiště sledujeme, jak císařští dragouni (C) útočí na tvrz obsazenou švédskými mušketýry (B – Schloss)³. Za tvrzí již švédští mušketýři prchají (D) a mezi hořícími domy (E) bojují s císařskými oddíly.

Město je na rytině zobrazeno pouze velmi schematicky. V centru je mohutná budova tvrze, vlevo je zřetelná budova kostela. V době třicetileté války se v Přísečnici nacházely kostely dva. Starší, gotický kostel sv. Mikuláše jižně od obce soužil jako kostel hřbitovní. Úlohu farního kostela plnil mladší kostel Na-

² Původně Reuzendorf/Reischdorf, nejstarší zmínky k roku 1367 a 1490. Srv. www.zanikleobce.cz, heslo Rusová.

³ Tvrz vybudoval ve 20. letech 16. století Vilém Hasištejnský z Lobkovic. V době třicetileté války však byla tvrz sídlem královského hejtmana.

nebevzetí Panny Marie dostavěný roku 1583. Který z obou kostelů je na rytině zobrazen, není možné určit. S jistotou lze pouze konstatovat, že poloha kostela, ať již sv. Mikuláše či Nanebevzetí Panny Marie, je vyznačena mylně. Obě stavby se nacházely jižně od soutoku Přísečnického potoka s bezejmenným levobřežním přítokem. Kostel je však na rytině vyznačen severně od soutoku.

Dispozice města je naprosto nezřetelná. Jedná se o skrumáž staveb, zahrad a stromů rozkládající se severně i jižně od tvrze. Pouze vlevo od kostela je zobrazena souvislá řada tří na sebe navazujících domů. Vlevo od tvrze je dvojitou linií naznačena v souladu s realitou pozemní komunikace, po níž ustupovala k saské hranici švédská armáda.

2.1.2.2. Morfologie a vodní toky a mokřiny

Zobrazení města nám zjevně při studiu rytiny mnoho nepomůže. Další možnost nabízí pokus o identifikaci morfologických prvků a vodních toků. Budeme se opírat především o kartografické prameny, zvláště list W-5-V 2. vojenského mapování. Pod Přísečnicí jsou zřetelně vykresleny dva oblé vrchy oddělené plochým údolím, v jehož pravé části protéká neurčeným směrem bezejmenná vodoteč. Na kopcích i v údolí jsou ve třech řadách seřazeny oddíly císařské jízdy. Na kartografických pramenech skutečně nacházíme jižně od města dvě návrší. Směrem jihozápadním se táhne hřbet s vrcholovou kótou 790 m n. m., který odděluje zhruba 400 m široké údolí na soutoku Přísečnického a Požárního potoka od nepravidelného izolovaného návrší s nejvyšším bodem 795 m n. m. (Holý vrch) jihovýchodně od města (na rytině označeno jako T – Zasněžený kopec).

Severně od Holého vrchu je zobrazeno údolí zaplněné četnými a rozsáhlými močály (S), kterým dle legendy kvůli množství sněhu nemohla projet jízda (V). Nelze vyloučit, že se jedná o dodnes bažinaté údolí Červeného potoka. Červený potok se zhruba 3 km nad městem vléval zprava do Přísečnického potoka v prostoru soustavy mlýnů, z nichž jeden je na rytině zobrazen na vodním kanálu protínajícím křivkavě se meandr. Je-li naše interpretace rytiny v této části správná, pak je třeba pouze připomenout, že autor rytiny mylně oddělil údolím od Holého vrchu jeho nejsevernější výběžek, kótu 757 m n. m. Na tomto výběžku, nad již zmiňovaným mlýnem, vzdorovaly císařské jízdě tři oddíly švédské pěchoty (G).

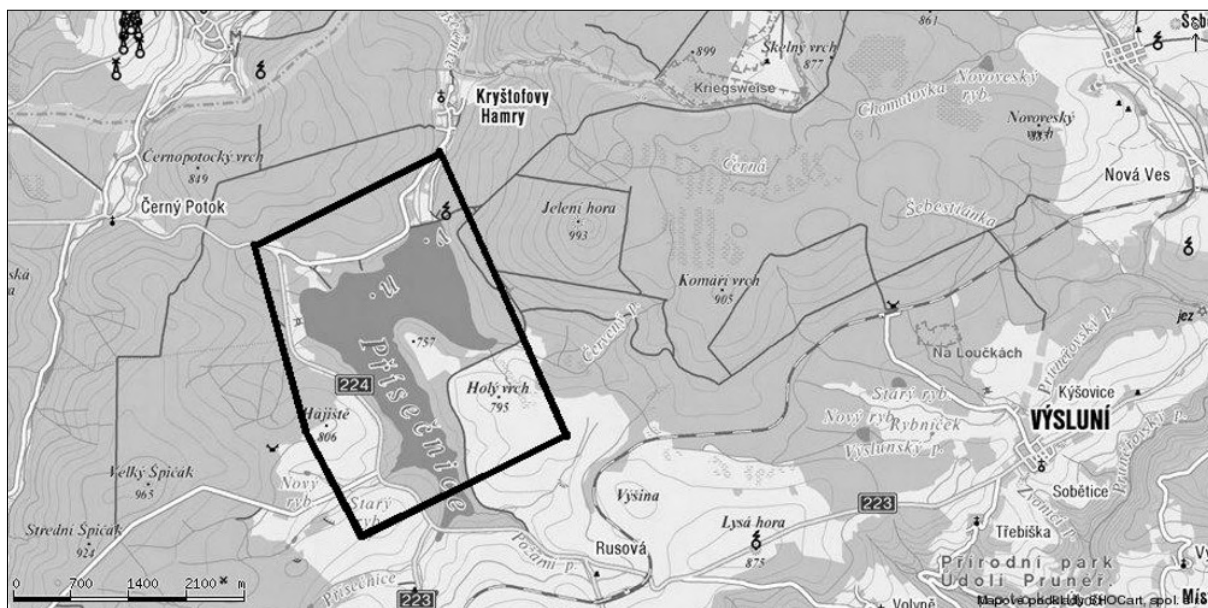
Další tři oddíly švédské pěchoty (I) ustupovaly západně od města před levým křídlem císařské jízdy přes Přísečnický vrch/Hájiště (kóta 806 m n. m.) do údolí k soutoku Přísečnického potoka s bezejmenným levobřežním přítokem severně od města (K). Odtud ustupovaly po cestě (R) dále vzhůru (L), kde zahájily palbu útočící císařské oddíly. Přísečnický vrch/Hájiště je zobrazen věrohodně. Pouze vzdálenost mezi úpatím vrchu a městem neodpovídá realitě. Rytina zobrazuje mezi městem a úpatím vrchu širokou planinu. Ve skutečnosti se město nacházelo přímo na úpatí.

V horní části rytiny, tj. severně od města, je zobrazen ústup Švédů do zalesněného vrchu. Prostor je obecně označen jako Bohmer Waldt. Vlevo od ustupujících jednotek spatřujeme část švédského trénu, resp. hořící vozy zapálené při ústupu. Z toho můžeme usuzovat, že Švédové ustupovali po cestě směrem na severozápad k osadě, dnes Černý Potok.

Velmi výraznou složkou rytiny je soustava vodních toků. Žádná z vodotečí nemá vyznačen směr toku, žádná vodoteč není pojmenována (pouze tok vymezující město na jihu je na dvou místech označen obecně jako fluss – řeka). Pokud budeme předpokládat, že rytina je orientována zhruba ve směru sever–jih, potom můžeme anonymní vodní soustavu interpretovat následujícím způsobem. Od jihu přitéká Přísečnický potok. Na soutoku s bezejmenným levobřežním přítokem (označeným na rytině jako Fluss) se rozkládá město Přísečnice. Severně od města Přísečnický potok meandruje. Směrem severovýchodním vychází z řečiště mlýnský náhon. Krátce na to se do Přísečnického potoka vlévá další bezejmenný potok a řečiště se stáčí směrem na severovýchod. Přibližně 1 500 m za soutokem se údolí Přísečnického potoka stáčí téměř v pravém úhlu k severozápadu. Na rytině je ovšem vyznačen přesně opačný směr toku – k východu.

2.1.3. Dílčí shrnutí

Na základě podrobného srovnání rytiny s písemnými a kartografickými prameny považujeme za více než pravděpodobné, že krajina bitvy je skutečně zobrazena zhruba od jihu na sever, přesněji řečeno od jihovýchodu na severozápad. Jedná se o polygonální, téměř obdélný výsek krajiny zhruba o rozloze 4×2,5 km (obr. 3). Autor pravděpodobně postupoval od jihu na sever a postupně kreslil, co před sebou viděl. Začínal na úrovni kopců JZ a JV od Přísečnice (ovšem již nad obcí Rusová-Reischdorf – ta již existovala, ale na rytině není – autor musel tedy stát k této obci zády). Především na základě identifikace charakteristických rysů členitého terénu s bohatou soustavou vodních toků můžeme konstatovat, že autor věrohodně postihl základní charakter krajiny. Dílčí pochybení nacházíme především v zobrazení vzájemných pro-

Obr. 3. Polygon vymezuje přibližně území zobrazené na rytině

porcí jednotlivých prvků. Srv. příliš široké údolí Přísečnického potoka v jižní části bojiště i v prostoru města nebo přehnaně zdůrazněný rozdíl mezi kótami 758 m a 795 m východně od města. Bohatou vodní síť autor zredukoval pouze na zobrazení několika toků, přičemž rezignoval na rozlišení hlavního toku od přítoků. Značně nevěrohodné je zobrazení městečka Přísečnice. Autor se omezil pouze na zobrazení významných budov zámku a jednoho z kostelů, zcela však rezignoval na realistické postižení dispozice města.

2.2. Závěry

Celkově můžeme shrnout, že rytina bitvy u Přísečnice vykazuje řadu charakteristických znaků válečné ikonografie doby třicetileté války. Jednoznačně dominantním prvkem obrazu je bojová akce zobrazená z pohledu vítěze (císařské armády, k níž příslušel i autor rytiny). Bojové akce jsou zobrazeny charakteristickou formou simultánní kompozice, tj. na jednom obraze můžeme s pomocí legendy sledovat sérii následných dějů. Rytinu „čteme“ od spodní, jižní části, kde tři formace císařské jízdy nastupují údolím Přísečnického potoka a přilehlých návrších do prostoru Přísečnice (fototab. 8:2). Rovněž Švédové kryjí svůj ústup na třech relativně samostatných stanovištích oddíly pěchoty – ve městě, s hlavním opěrným bodem na zámku a dále na návrších po obou stranách údolí.

Ve druhé fázi boje císařští dragouni dobývají zámek, Švédové prchají z města a na soutoku severně od Přísečnice se setkávají se svojí jízdu a také oddíly pěchoty ustupujícími z přilehlých návrší. Poté švédské oddíly překračují soutok a organizují ve svahu nad soutokem systematickou obranu. Císařská a bavorská jízda společně s dragouny napadají švédskou obranu z boku a snaží se Švédy odříznout od ústupové cesty směrem na Černý potok. Švédové však zapalují své zásobovací vozy a zbaveni zátěže úspěšně ustupují na saské území.

Pokud srovnáváme rytinu bojů u Přísečnice s dalšími ikonografickými prameny k válečným událostem třicetileté války v Čechách, zvláště v díle *Theatrum Europaeum*, nacházíme pouze jedinou, zato však velmi blízkou paralelu. V 5. svazku (zachycuje události z let 1643–47; prvé vydání v roce 1647) byla publikována čtyřdílná série obrazů bitvy u Jankova 6. března 1645 (Altová – Alt – Matoušek – Šimek 2007). Podobná forma zobrazení byla pravděpodobně do značné míry ovlivněna podobnými okolnostmi a podobným průběhem událostí. Jak v případě bitvy u Jankova, tak v případě střetnutí u Přísečnice došlo k boji náhle, bez možnosti důkladnější přípravy, navíc v zimních podmínkách, které neumožňovaly budování polních opevnění (u Jankova je zmiňováno pouze slunečné mrazivé počasí, u Přísečnice výslovně vysoká sněhová pokrývka). V průběhu bojů se v obou případech také rychle měnilo postavení vojsk.

Jak autor terénního plánu, tak autor finální rytiny se proto nemohli, jako v případě většiny ostatních bitev, opírat o důkladné inženýrské plány polních nebo městských opevnění. Museli se soustředit na relativně přesné zachycení krajiny, do níž pak zasazovali jednotlivé fáze rychle se měnící válečné situace.

V obou případech zvolili identický postup. Kompozici otevírá prvý, detailně propracovaný, umělecky pojatý plán na spodním okraji rytiny – v podstatě předsazená veduta, která nemá žádnou souvislost s bojištěm. Z této krajinné kulisy čtenář/divák sleduje společně s několika dalšími pozorovateli (na „přísečnické“ rytině se jedná o dva trubače na koních) jako na obří obrazovce formou vysokého šikmého pohledu bitevní pole, jakoby snímané z kamery umístěné několik desítek metrů nad krajinou.

Oproti sérii jankovské působí kompozice bitvy u Přísečnice sevřenějším dojmem. Bojové akce proběhly na relativně malém prostoru. Je pravděpodobné, že k vytvoření věrohodného krajinného panoramatu stačilo inženýru Cappimu projet se skicákem čtyři základní polohy: jihozápadně od města kótu 790 m, západně od města vystoupal na Přísečnický vrch (806 m), východně od města pak postupně prošel zvládnutý nepravidelný hřbet od kóty 795 m na sever ke kótě 757 m.

Zatímco C. Mardefeldt musel u Jankova zachytit rozsáhlé a značně nepřehledné bojiště, C. Capi se mohl omezit na jediné úzké údolí. Na přísečnické rytině se proto nesetkáváme s běžným postupem výtvarníků Theatra Europaea, kteří věrohodné plány rozsáhlých a nepravidelných bojišť byli kvůli dodržení vyvážené kompozici nuceni rámovat pásy smyšlených krajin a horizontů. Navzdory celkově příznivému hodnocení věrohodnosti přísečnické rytiny však nemůžeme přehlédnout jedno velmi podstatné pochybení. Podobně jako autor panoramat bitvy u Jankova, ani autor rytiny bitvy u Přísečnice nerespektoval, že zobrazené akce se odehrály v zimě. Jak vypadal terén 6. března u Jankova přesně nevíme. Písemné zprávy o bitvě u Přísečnice však 17. března 1641 výslovně uvádějí na bojišti velké množství sněhu, které značně komplikovalo pohyb vojsk. Na prvý pohled je však zřejmé, že rytina zasněženou krajinu nezobrazuje. Na základě srovnání rytiny s mapou 1. vojenského mapování můžeme soudit, že zobrazení rozsahu zalesněných a odlesněných ploch odpovídá na rytině pravděpodobně realitě (*fototab. 8:1*).

V této souvislosti je třeba připomenout významnou roli výtvarníků, kteří v Merianově dílně upravovali terénní kresby vojenských inženýrů do konečné podoby pro tisk. Autory terénních skic jankovského a přísečnického bojiště byli dva různí lidé. Přesto rytiny publikované v Theatru působí téměř identickým rukopisem. Naopak ve 4. svazku Theatra je publikována řada dalších rytin signovaných C. Cappim, které jsou provedeny zcela odlišným stylem.⁴ Jejich dominantním prvkem je vždy pečlivě provedený plán pevnostního systému. Krajina i bojové akce mají na těchto rytinách zjevně druhořadý význam (srv. *Matoušek – Šimek – Altová – Karlík 2007*). Nelze proto vyloučit, že v Merianově dílně pracovali specialisté na jednotlivé žánry. Např. specialista na bitevní scény v otevřené krajině a specialista na plány obléhání vojenských pevností.

EXKURZ

Oraeus, H. 1648: Theatrum Europaeum IV. Frankfurt am Mein, 611–612.

Ale sotva generál Banner dojel téhož dne k Trinitz, generál bavorského kurfiřta von Seelen přišel téže noci do Chamu spolu s početně velkým vojskem usazeným v Čechách a stíhal ho od dalšího dne, tj. od 10. do 20. března. Podobně učinil generál Piccolomini a Mercy 11.–21. března, jakmile skoncoval s celým vojem na cestách z Waldneuburgu, Retz a Waldmünchen, ve směru na Tachov a Planou. Oni ale nemohli k němu blíže, neboť byli zpozorováni v průsmyku již zmíněného místa Přísečnice. Toto vyplývá z další písemné zprávy císařského měřiče Carla Cappiho, tak, jak se to rozumí z přiložené mědirytiny. Čtenář se potěší nad přiloženým náčrtem a mědirytinou, kterou v následující zprávě podal, spolu s náčrtem, císařský měřič Carlo Capi.

Po dobytí Neuburgu se Jeho knížecí Milost ve spěchu odebrala s armádou k Retzu. Odsud polní maršál Piccolomini a generál Mercy jeli s kavalerií, aby zabránili generálu Bannerovi a jeho armádě přejít řeku Ohři. Téhož dne se ušlo asi 5–6 mil, neboť pěchota musela následovat kavalerii. Polní maršál hrabě von Seelen ho sledoval spolu s regimenty, které přišly z Čech a Slezska, a několika saskými oddíly, které několika většími denními šarvátkami zdržely Bannera. To způsobilo, že část jeho děl, zásobování a ostatního, které mu mohlo při pochodu překážet, musel ponechat po cestě. Polní maršál Piccolomini a generál Mercy rychle přitáhli k Chebu, kde rozkázali veliteli, nejvyššímu strážmistru Borrymu, aby strhnul a spálil všechny mosty přes řeku, přes které by se mohlo přejít. V městě Chebu se zdrželi jen pár hodin, odvedli 300 pěšáků a usadili se nad vodou. Dnem a nocí pronásledovali švédskou armádu. U Kadaně zhotovila pěchota vory, na kterých záhy zkusili přeplout. Přes velké úsilí, které Piccolomini a Mercy vynaložili, nemohli dostihnout Bannera dříve než u Přísečnice. Tam ponechal několik mušketýrů v tvrzi a ustoupil k Českému lesu. Kvůli jisté výhodě se na onom místě armáda připravila k boji. Císařští pochodovali v úhledném šiku navzdory kopcům a náhlé sněhové překážce. Měli pouze jednu cestu, v blízkosti vody plné bahna. Jelikož již byla celá císařská armáda pohromadě a jedna část mohla vidět na druhou, polní maršál Piccolomini a Mercy nechali vy-

⁴ Jedná se o vyobrazení švédského tábora u Staré Boleslavi z let 1639–40, bojů u francouzských měst Mouzon a Thionville v roce 1639 a dobývání Litoměřic, Kolína, Chlumce n. Cidlinou a Hradce Králové v roce 1640.

jet několik dragounů, kteří se trochu pobili se Švédy ve zmíněné tvrzi. Donutili je k ústupu do lesního porostu. Polní maršál nechal obhlédnout terén hlavním strážmistrem hrabětem Bruyem a dalšími vojáky. Osobně obhlížel, spolu s hrabětem Seleen, Mercym a Bonkem, jak by mohl zaútočit na Bannera, který se na místě opevnil s 600 pěšáky, dělostřelectvem a kavalerií. Avšak císařští, mimo 300 pěšáků získaných z Chebu a několika setnin dragounů, měli při sobě pouze kavalerii. Dne 27. března,⁵ kolem 2. hodiny odpoledne, se rozhodli zaútočit na Švédy ze tří stran. Proto rozdělili vojsko na 3 části čili sbory. Avšak, kvůli velkému sněhu a bahně na ně mohli vyrazit pouze z již zmíněné jediné cesty. Polní maršál Piccolomini a generál Mercy s několika dragouny, bavorskou kavalerií a 400 jezdci nového Piccolominiho regimentu zaútočili na Švédy na jejich pravé straně, poblíž zásobování. Úporně se bránili s děly a mušketami, rovněž tak úzký průsmyk plný sněhu, obklopeni lesy a mokřinami. Přesto Švédy donutili k útěku. Ti zanechali 6 děl spolu s 500 vozy zásobování, které sice zapálili, což ale nebylo v jejich zájmu. Císařští byli v podvečer přepadeni a stáhli se. Přesto v lese mezi stromy zajali mnoho švédských vojáků, které za sebou ponechal Banner. Přicházeli také po celou noc a následující den, aby se vzdali Jeho Milosti polnímu maršálu Piccolominimu, který k nim milostivě shlížel a také s nimi tak jednal.

Vysvětlení písmen:

- A - Císařská armáda rozdělena do tří skupin
- B - Tvrz neboli zámek, který obsadili Švédové
- C - Dragouni, kteří hnali Švédy z této tvrze
- D - Švédský útěk z této tvrze
- E - Domy, které zapálili Švédové
- F - Císařské oddíly v šarvátce se Švédy
- G - Tři švadrony švédské pěchoty, které se držely na kopci po levé straně
- H - Oddíly švédských rejtářů
- I - Tři švadrony švédské pěchoty, která šla úzkým průsmykem na kopec
- K - Tyto tři švédské švadrony dosáhly vršku
- L - A tam ustoupily
- M - Švédská děla na pahorku
- N - Čtyři oddíly švédské jízdy náležející k dělostřelectvu
- O - Sešikování, které Švédové udržovali v bitvě mezi oddíly pěchoty
- P - Švédské zásobování
- Q - Oddíly dragounů, taktéž císařská a bavorská kavalerie, pod velením polního maršála Piccolominiho a generála Mercy, kteří zaútočili na Švédy a ti se dali na útěk
- R - Jediná cesta, kterou mohli táhnout ve sněhu a bahně
- S - Močál/rybník
- T - Zasněžený kopec
- V - Zasněžené údolí, kudy nemohla projet kavalerie

(Překlad E. Kovalda)

PRAMENY

Oraeus, H. 1648: Theatrum Europaeum IV. Frankfurt am Mein. Archiv hl. m. Prahy.

LITERATURA

Altová, B. – Alt, J. – Matoušek, V. – Šimek, J. 2007: Krajinná panoramata bitvy u Jankova v Theatru Europaeu, Archeologie ve středních Čechách 11, 589–633.

Broža, V. a kol. 2005: Přehradý Čech, Moravy a Slezska. Liberec.

Englund, P. 2000: Nepokojná léta. Praha.

Klečková, T. 2008: 3D model historické lokality. Nepubl. diplomní práce. Praha, ČVUT, Fakulta stavební.

Líva, V. 1955: Prameny k dějinám třicetileté války 1640–1642. VI. Praha.

Matoušek, V. 2006: Třebel. Obraz krajiny s bitvou. Praha.

Matoušek, V. – Šimek, J. – Altová, B. – Karlík, P. 2007: Pohled na zámek Brandýs nad Labem a opevnění švédského tábora v prostoru Staré Boleslavi z roku 1640 v díle M. Meriana, Historická geografie 34, 93–148.

Polišenský, J. 1960: Třicetiletá válka a český národ. Praha.

⁵ Autor textu datoval bitvu podle juliánského kalendáře.

GRAVIERUNG VON DER SCHLACHT BEI PŘÍSEČNICE AM 17. MÄRZ 1641 IM THEATRUM EUROPÆUM

Im März des Jahres 1641 trat die schwedische Armee von General Johann Banner eilig aus der Oberpfalz durch Böhmen nach Sachsen zurück. Verbundene Truppen von der kaiserlichen und bayerischen Armee holten die Schweden am 17. März im Erzgebirge, dicht vor sächsischen Grenzen im Raum der Stadt Přísečnice (Abb. 1). Über dem Verlauf des Zusammenstosses informiert das Werk Theatrum Europaeum in seinem 4. Band. Den Text auf Seiten 611-612 ergänzt die Gravierung des Schlachtfeldes (Abb. 2).

Der General Banner organisierte noch vor der Ankunft des Feindes den Kampf, damit er den Feind später aufhalten konnte. Die Stadt bzw. die Festung in Přísečnice besetzten schwedische Dragoner, und auf Anhöhen auf beiden Stadtseiten kontrollierten die Truppen der Infanterie die ganze Situation. Die kaiserlich-bayerische Armee attackierte die Stadt vom Süden und verdrängte zuerst die schwedischen Dragoner aus der Stadt. Dann folgte ein Rückzug von den Truppen der schwedischen Infanterie aus Hügeln nördlich der Stadt. In der ungünstigen Situation ließ der General Banner Wagen mit Vorräten in Flammen setzen und trat mit seinen Soldaten hinter die Grenze zurück.

Das Studium der Gravierung erschwert die Tatsache, dass Přísečnice sowie ihre unmittelbare Umgebung in Gegenwart durch das Wasser aus dem Absturzbauwerk aus den Jahren 1969-1975 überschwemmt ist (Taf. 7). Das Fundament unseres Studiums bildet daher ein 3D-Modell des Geländes von dem Schlachtfeld, das auf dem Grunde einer ausführlichen militärischen und topographischen Kartierung in den fünfziger Jahren des 20. Jhdts. entstand. Auf das 3D-Modell legten wir folgend zugehörige Blätter von älteren kartographischen Quellen aus dem 18. und 19. Jhd. In unserer Meinung war die Kombination der ersten militärischen Kartierung aus der 2. Häl. des 18. Jhdts. mit der mehr ausführlichen und vorwiegend genaueren zweiten militärischen Kartierung aus der Mitte des 19. Jhdts. ideal.

Auf dem Grunde des Vergleiches mit 3D-Modellen, welche aus den oben erwähnten kartographischen Quellen geschaffen wurden, kann man höchstwahrscheinlich behaupten, dass der Raum des Schlachtfeldes auf der Gravierung in Richtung vom Südosten zum Nordwesten abgebildet ist. Der Autor – der kaiserliche Ingenieur C. Cappi – präsentierte die Schlacht in Form eines Polygons bzw. eines länglichen Ausschnittes in dem Gelände (Abb. 3). Die Landschaft zeichnete er offenbar schrittweise aus einigen Beobachtungspunkten in der Umgebung von Přísečnice ein. Obwohl die Geländemorphologie, Wasserläufe und die Vegetationsbedeckung einfach abgebildet sind, entsprechen sie im Prinzip der Realität (Taf. 8:2). Die Schlachtszenen werden in Form einer simultanen Komposition (die für Veduten und Pläne im 17. Jhd. übliche Art) abgebildet. Auf einem Bild können einzelne Kampfphasen von der Verteilung der Militärtruppen vor der Schlacht am Anfang, über die Kämpfe um die Stadt bis zum Rückzug von den Schweden zur sächsischen Grenze am Ende mit Hilfe von Erklärungen und dem Text auf den Seiten 611-612 beobachtet werden (Taf. 8:1).

VÁCLAV MATOUŠEK

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ UNIVERZITY KARLOVY, U KRÍŽE 8, 158 00 PRAHA 5

TEREZA KLEČKOVÁ

FAKULTA STAVEBNÍ ČVUT PRAHA, ŽIKOVA 1905/4, 166 36 PRAHA 6